

an-tecknat

Medlemsblad för Sollentuna Släktforskare nr 1 - 2023

Foto: Tekniska museet/Digitaltmuseum

Jonas Norbergs modell av en sjuksäng

Läs på sid. 9 om Jonas Norberg och hans modeller.

Kalendarium	sid. 2	Moder okänd men blev känd	sid. 5
Ordförandens spalt	sid. 3	Jonas Norberg	sid. 9
Släktforskningens dag	sid. 3	Släktforskarhörnan	sid. 12
Hur var det möjligt att vara okänd mor?	sid. 4		

Sollentuna Släktforskare

c/o Marianne Ljungström
Flädervägen 55
194 64 Upplands Väsby

Hemsida: www.sollentunaslaktforskare.se
e-post: info@sollentunaslaktforskare.se
Plusgiro: 712 140-3
Swish: 123 103 64 66

Föreningen, som är politiskt och religiöst obunden, bildades 1990 och har cirka 200 medlemmar. Föreningen vill öka intresset för släktforskning, bland annat genom föredrag och studiebesök.

Styrelsen

Marianne Ljungström, ordförande

Kaj Högländer, vice ordförande

Agneta Berghem, sekreterare

Kjell Hassel, kassör

Camilla Wetzel

Owe Lindquist

Per-Göran Olsson

Styrelsen kan nås via föreningens e-post:
info@sollentunaslaktforskare.se

Föreningen är medlem i Sveriges Släktforskarförbund och samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan.

an-tecknat ISSN 2002-9799

Medlemsbladet beräknas komma ut med fyra nummer per år och ingår i medlemsavgiften.
Ansvarig utgivare: Marianne Ljungström tel. 070-351 30 24.

Redaktionsgruppen består av Agneta Berghem, Agneta Svensson, Camilla Wetzel, Birgitta Hassel och Margaretha Vinterholt.

Manus och bilder skickas till: Margaretha Vinterholt: marg.vinter@gmail.com

Nästa nummer beräknas komma ut i maj.

Tryck: Stocken - Snabbtryck AB, Sollentuna.

Kalendarium

Föredragen äger rum i Amornasalen i gamla bibliotekshuset om inget annat anges. Information om eventuella ändringar får du via e-post och på vår hemsida. Där kan du läsa mer ingående om föredragen.

Föredragen börjar kl. 18.00 och håller på cirka en timme.

Onsdagen den 15 februari kl. 14.00-16.00
SLÄKTFORSKARCAFÉ med släktforskarstöd. Tintomamarummet.

Onsdagen den 22 februari kl. 18.00
ÅRSMÖTE och därefter berättar Sveriges Släktforskarförbunds nya ordförande Viktoria Jonasson om förbundet. Tintomamarummet.

Torsdagen den 16 mars kl. 18.00
FÖREDRAG av Stefan Escher: "DNA i norra Sverige".

Tisdagen den 18 april kl. 14.00-15.30
STUDIEBESÖK på Riddarhuset. Anmälan och avgift, se föreningens hemsida.

Torsdagen den 4 maj kl. 14.00-16.00
DNA-workshop i Tintomamarummet.

Tisdagen den 9 maj kl. 18.00
FÖREDRAG av Fredrik Mejster: Om tv-programmet Genjägarna.

Grundkurs "Så här börjar du släktforska"
med koncentration på kyrkoarkiven och metodiken för att släktforska.

Onsdagarna 1/3, 8/3, 15/3, 22/3 och 29/3 kl. 17-20.

Kursledare: Kjell Hassel.

Lokal: Tintomamarummet, gamla bibliotekshuset.

Mer information finns på vår hemsida under Verksamhet/Evenemang.

Släktforskarstödet vid släktforskaratorn på Sollentuna bibliotek i Turebergshuset ges följande dagar: on 8/2, ti 28/2, ti 21/3, on 12/4, on 3/5 och ti 23/5.

Boka i förväg via nätet. Se vår hemsida www.sollentunaslaktforskare.se och välj Släktforskning/Forskarstöd för instruktioner och länk till bokningen.

Ordföranden har ordet

God fortsättning på det nya släktforskaråret 2023!

Nytt år och nya föresatser att lösa släktgator, hitta okända fäder och fler anor samt när kyrkböckerna inte finns hitta andra källor eller skriva en bok om släkten eller en släktgård. Det finns mycket att hitta på och fylla sin tid med.

Vi började detta år med ett föredrag om vad man bör tänka på när man ska skriva en släktbok och det var roligt att många var intresserade och kom och lyssnade på ett givande föredrag.

Tredje lördagen i januari var det Släktforskningens dag över hela landet. Vi brukar ha samarbete med biblioteket denna dag men inte denna gång då de var upptagna med invigningen av Turebergshuset (kommunhuset). Vi var bekymrade då det är viktigt att vi och vår verksamhet syns för att föreningen ska fortleva men vi fick hyra Tintomara och Amorina och kunde genomföra vår dag med föredrag och släktforskarstöd. Många intresserade hittade till oss och vi fick flera nya medlemmar. Se nedan.

Släktforskar datorn på biblioteket är på plats och bokningen sker som tidigare i en bok som ligger vid datorn. Se sista sidan.

Det behöver inte kosta massor med pengar för att hitta sina anor. På förbundets hemsida www.rotter.se finns en artikel "Här är gratissidorna för släktforskaren 2023" och det finns många ställen där man kan söka.

Jag vill också göra reklam för vår medlem Hans Högmans hemsida där man hittar mycket om historia och militaria m.m. www.hhogman.se

Vi har bokat in föredrag, caféer och studiebesök under våren, se alla evenemang på vår hemsida.

Jag hoppas att vi ses på aktiviteterna i vår.

Marianne Ljungström

OBS! Årsmötet 2023

**Onsdagen den 22 februari kl. 18.00 äger rum
i Tintomamarummet i gamla bibliotekshuset.**

Släktforskningens dag 21 januari

I år kunde vi genomföra Släktforskningens dag den 21 januari i Tintomamarummet och Amorinasalen. I biblioteket, som flyttat till nya lokaler i Turebergshuset (kommunhuset) och hade invigning samma dag, hade vi inte möjlighet att vara. Många intresserade personer kom och ställde frågor om hur man kommer igång med sin släktforskning och vilka källor som finns att tillgå. Vi visade hur man kan söka i kyrkböcker och olika register och berättade vad det innebär att i släktforskningssyfte DNA-testa sig.

Vid två tillfällen, klockan halv elva och klockan ett, hade Kjell Hassel en halvtimmes introduktion till släktforskning. Dessa miniföreläsningar var välbesökta och

flera personer anmälde sig till den nybörjarkurs som Sollentuna Släktforskare anordnar med start den 1 mars. Förhoppningsvis upptäckte många personer vilken rolig hobby släktforskning är och tjusningen i att känna till sitt ursprung och veta mer om sina förfäder. Många besökare kände sig peppade att börja forska på allvar. Besökarna kunde även få sig en kopp kaffe och i största allmänhet prata släktforskning.

Det var en lyckad dag tyckte vi och har vi lyckats inspirera några personer till att börja eller ta upp sin forskning på nytt är de bara att gratulera.

Agneta Berghem

Hur var det möjligt för en mor att vara okänd?

Förhållanden för ensamma mödrar har genom tiderna varit svåra. Lika svårt har det varit för barnen som föddes utom äktenskapet. Det har gällt både arvsrätten och deras rätt att bli försörjda och hur de blev behandlade i stort av andra människor i samhället.

Samhällets dom över ogifta kvinnor och deras barn var så hård att många av dessa kvinnor tog livet av sitt barn. Antingen genom att sätta ut det i skogen, lämna bort det till änglamakerskor eller säga att barnet hade kvävts i sängen på natten. Straffen var hårda för barnamord, liksom för lönskaläge, det vill säga om barnen inte var avlade inom äktenskapet.

För att förhindra mord på önskade barn gavs möjlighet för föräldrar att vara anonyma. Uttrycken ”moder okänd” och/eller ”fader okänd” uppstod och syns i kyrkoböckerna.

År 1741 infördes en första reform där kyrkoplikt avskaffades för att bespara ogifta mödrar den sociala skam som ofta utgjorde motivet för barnamord. Kvinnan skulle kunna åka till en annan ort än hemorten och föda sitt barn utan att behöva uppge sitt namn. Barnet skulle därför kunna lämnas till barnhem och formellt sett ha ”okänd moder”. Barnets namn och födelsedatum skulle dock antecknas i kyrkböckerna.

För att förhindra barnamord införde Gustav III Barnamordsplakatet.

Detta var en lag från 1778. Den tillät ogifta mödrar att föda sitt barn anonymt. Barnmorskan förbjöds att efterfråga barnafaderns namn, vilket de tidigare varit skyldiga att göra. Männen blev alltså anonyma och slapp därmed försörja barnet och antecknades i kyrkböckerna som ”fader okänd”. Detta blev alltså ingen förbättring för kvinnorna, tvärtom.

Så här stod det i Gustav III:s plakat:

At Qwinna, som vill å okänd ort framföda fostret, må i sådant uppsåt lemnas ostörd, utan någons åtal eller efterfrågan om hennes person eller tillstånd: Och anser Kongl. Maj:t then olägenhet mindre, om på

sådant sätt någon olofligt Häfdande skulle döljas än at, genom sträng efterfrågan i thylikt tillfälle, betaga et blödigt sinne all utväg at dölja sin förbrytelse.

Få kvinnor hade dock möjlighet att resa iväg och föda barnet anonymt.

Gustav III:s plakat gällde till 1917 då möjligheten till anonym barnafödelse försvann.

Under årens lopp har lagarna förändrats. Ett exempel på en lag är Barnmorske-reglementet år 1856.

Enligt detta reglemente borde barnmorskan vid hemlig förlossning råda kvinnan att skriva ner sitt namn och hemort på ett förseglat papper. Det var sedan upp till kvinnan att få prästen i den församling där födelsen skulle anmälas att sätta sitt sigill på papperet och ordna säker förvaringsplats för det. Många av dessa papper förvarades i kyrkorna. Meningen med pappret och sigillet var att modern skulle kunna ångra det hon gjort och återta sitt barn. De namnsedlar som förvarades på pastorsexpeditionerna kunde senare också öppnas på begäran av barnet.

Reglementet från 1856 lyder så här:

Hemtas Barnmorska till hemlig förlossning, eller mottager hon hos sig barnaföderska, som önskar vara okänd ware Barnmorska förbjudet att söka barnafaderns namn, eller qwinnan någon uppgift, som härmed kan ega sammanhang, aflocka eller aftwinga. Ånskönt förlossningen varit hemlig, må dock Barnmorska hwarken sjelf undandölja barnet, eller till sådan åtgärd biträde lemna.--- Wid hemlig förlossning bör Barnmorskan för öfrigt råda qwinnan att uppteckna sitt namn och hemwist å ett papper, hwilket, af henne försegladt, förelägges den prest, för hwilken hon ofördröjligen skall förlossningen anmäla --- Sedan detta papper blifwigt med wederbörlig anteckning och prestens sigill försedt, bör qwinnan uppmanas att, för sin såwäl som barnets framtida säkerhet, samma papper noga förwara.

Samma år som det s.k. barnamordsplakatet upphörde (1917) tillkom en lag om

barnavårdsman för barn födda utom äktenskap. För varje barn som föddes utom äktenskap skulle en barnavårdsman förordnas. Barnavårdsmannens huvuduppgift var att tillse att barnets rätt och bästa tillvaratogs och att vidta åtgärder för att fastställa vem som var barnets far. Denne skulle även se till att barnet fick underhåll från fadern. En annan uppgift var att bistå modern med råd och upplysningar. Barnavårdsmannainstitutionen upphörde 1974.

Kvinnorna har i alla tider måst försörja sig och sitt oäkta barn. Man kan se exempel på att modern tar med sig sitt oäkta barn som ”fosterbarn”. Det var ett sätt att kunna ta ett arbete och samtidigt ha med sitt eget barn. Men många kvinnor lämnade också bort sitt barn som ”fosterbarn” och många barn vanvårdades. Den första fosterbarnslagen kom 1902 och stadgade att alla placeringar av barn under sju år utanför slakten mot betalning skulle anmälas till myndigheterna för att man skulle få viss kontroll över vården.

Med 1924 års barnavårdslag var alla kommuner ålagda att inrätta en barnavårdsnämnd som skulle ha ansvaret för kommunens barnavård. De första kapitlen i lagen handlar om detta. I lagen regleras barnavård för barn under 16 år och ungdomar under 18 år. Fosterbarnsvården fördes in i denna lag.

Fördömandet av ogifta mödrar pågick ända långt in på 1900-talet.

Först på 1970-talet kom lagen om oäkta barns rätt att arva. När den fulla arvsrätten för utomäktenskapliga barn infördes 1970 informerades om detta i olika sammanhang bl.a. av Justitiedepartementet

Fr.o.m. 1970 har barn utom äktenskap helt likställts med barn i äktenskap i arvsrättsligt hänseende. Utomäktenskapliga barn ärver fadern och dennes släktingar på samma sätt som barn i äktenskap. Likaså har fadern och hans släktingar arvsrätt efter barnet.

Före 1970 hade utomäktenskapligt barn endast i två fall arvsrätt efter fadern. Barnet skulle antingen vara trolovningsbarn eller också skulle fadern ha genom en särskild arvsrättsförklaring förklarat att barnet skulle arva honom. Någon arvsrätt mellan barnet och faderns släktingar förelåg inte.

Den nya arvsrätten för barn utom äktenskap gäller både barn födda före den 1 januari och därefter. Är de födda före 1970 omfattas trolovningsbarn och barn med arvsrättsförklaring utan vidare av de nya reglerna. I fråga om rätten för andra utomäktenskapliga barn och deras avkomlingar att ta arv efter fadern eller hans släktingar gäller vissa särskilda villkor. ...

Margaretha Vinterholt

Moder okänd, men blev känd

Vår medlem Brita Ågren har i sin släkt tre kvinnor som fött barn där det i barnens födelsebok står: ”Moder okänd”. En av mödrarna är en ana, de två andra betydligt mer avlägsna släktingar. Stavningen av personernas namn varierar i källorna.

Berättelsen om första modern Carolina Wilhelmina Wanina

I min mormors släkt har det talats om en italienare som anfader medan man hållit tyst om hans hustru.

Min mormors fars släkt var tämligen väl dokumenterad, inga italienare fanns där.

Alltså letade jag efter föräldrarna till min mormors mor. Enligt vigselboken och efterföljande husförhör (HF) föddes hon 1845-10-04 i Stockholm som Angelica

Theresia Athalida Ericsson, gifte sig 1871-01-14 och lämnade Stockholm för Lysekil. Därför började jag leta i Stockholm.

Jag letade i de tiotal vad jag bedömde rimliga församlingar i Stockholm, och i Maria Magdalena hittade jag henne. I lysningsboken stod att hon var född i Finska församlingen, att fadern var skraddaren A Eriksson samt att hon bodde i kvarteret Katten större på Tavastgatan 10. Men hon stod inte i Finska församlingens födelseregister!

Enligt lysningsboken hade Angelica flyttat in som barn från Finska församlingen, dvs. mellan 1845 och 1862. Jag valde att gå igenom HF 1859-60, fyra volymer på knappt 400 sidor var.

Jag hade en fantastisk tur, redan i den första volymen stod familjen, då boende i kvarteret Öfvervikaren. I HF innan stod att de flyttat in som nr 70 år 1857.

I inflyttningslängden stod många nyttiga uppgifter: Anders Ericsson och Carolina Wilhelmina Bremzelius f Wanina gifte sig 1856-10-12 i Finska församlingen och "Har und. äktenskapslöfte afladt och såsom äkta upptagna" Carolina Mathilda Eriksson Finska 1843-12-15 och Angelica Theresia Athalida Eriksson Finska 1845-10-04.

Var föddes flickorna? Det var då inte i Finska församlingen.

Åter till rimliga församlingar inom malmarna och där hittade jag dem.

Anna Carolina Mathilda föddes 1843-12-15 i Storkyrkoförsamlingen. I födelseboken för oäkta barn står att modern är 35 år, barnmorskan heter Grandin med adress 4 Urvädersgränd. I mantalsskrivningen 1845

står Carolina Mathilda skriven på den adressen.

Angelica Theresia Athalia föddes 1845-10-04 i Hedvig Eleonora, med okända föräldrar, modern är 27 år, barnmorskan är fru Grandin med adress Qvarngatan 21.

Svaren fanns i två födelseböcker och en inflyttningslängd. Mor var Carolina Wilhelmina Wanina och far var Anders Ericson.

Så här förklarar jag om uppgiften stämmer att modern är 27 år: Både nej och ja!

Nej: Modern Carolina Wilhelmina Vanina föddes 1805 i december och var alltså 39 år och 10 månader när dottern Angelica Theresia Atalida föddes i oktober 1845

Ja: 27 år är vad som står i Hedvig Eleonoras födelsebok, om det nu är anmodern Carolina som sagt så eller om det är barnmorskan eller prästen som skrivit fel vet jag inte.

Den i födelseboken uppgivna åldern för nästa dotter, Anna Carolina Matilda stämmer något bättre med verkligheten, mor var då nyss fyllda 38 år, medan åldern i födelseboken står som 35 år.

Namn	Födelseort	År	Månad	Dag
Anders Ericsson	Stockholm	20	Juni	7
Carolina Wilhelmina	Göteborg	05	Dec	13
Carolina Mathilda Eriksson	Finska	43	Dec	15
Angelica Theresia Athalida Eriksson		45	Oct	11

Maria Magdalena, Inflyttningslängd BI/25 (1856-1857)s. 43.
[Inskriftsningdag, Inflyttandes namn och stånd, Födelse ort år månad dag]

Berättelsen om andra modern Selma Elisabet Kellberg

I husförhören (HF) hos min mormors fars kusin Anders August Rehnberg utökades barnaskaran plötsligt.

I HF 1871-75 står att han gifte sig 1872-12-06 med Selma Elisabet Kellberg. Utöver dessa består hushållet av en son Fritz född 1864 och två barn födda efter föräldrarnas vigsel. Att Fritz var den ogifta Selmas oäkta barn framgår av födelseboken. Men i nästa

HF 1876-60 finns det ytterligare en äldre son, Johan Axel född 1868 i Stockholm.

Det finns ett tiotal församlingar i Stockholm som verkade vara rimliga födelseplatser. Jag hittade svaret redan i den första, Adolf Fredrik. Prästen hade en särskild bok för oäkta barn, vilket jag antog att Johan Axel klassificerades som. I födelseboken står: "Född 1868 Maj 13 Johan Axel, okända föräldrar, Hemvist: 44 Kammakarg., Moderns ålder: 24."

Eftersom Johan Axel i HF stod som son hos Selma Elisabet gissade jag att hon var den biologiska modern. Hon hade enligt HF flyttat från sin födelseförsamling Lerbäck till Stockholm 1868-01-27. Eftersom Johan Axel var född i Adolf Fredrik letade jag där bland inflyttade. Mycket riktigt, 1868-01-31 flyttade: "Kellberg Selma Elisabet Matilda 1844-01-30 Lerbäck Jungfru, Från Lerbäck, Till Kammarkarg. 44" tillsammans med "h o ä son Fritz Anders 1864-09-13 Lerbäck".

Adressen, Kammarkargatan 44, är densamma som den som anges i Johan Axels födelsebok, vilket borde räcka som bevis på moderskapet.

Jag har varken hittat Selma Elisabet eller Johan Axel bland utflyttade från Adolf Fredrik.

Genom att följa Selma Elisabet bakåt från vigseln i Lerbäck vet jag att hon kom dit från Åker tillsammans med sonen Fritz och att de innan dess var skrivna i Mariefred-Kärnbo. Men i dess inflyttningslängd står

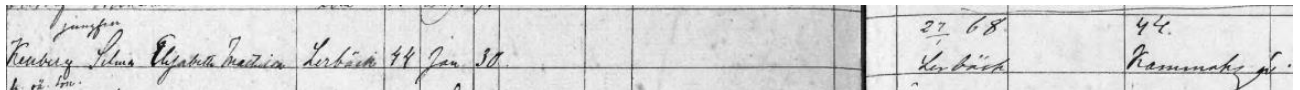
att de kom från Lerbäck, dvs. inga anteckningar om Adolf Fredrik. Att hon saknade betyg för en tid framkommer också av kontrollen före vigseln, i HF står: "Lyst., Ledig enligt 3 Kung i P o Inr Tidn."

Jag undrar om prästerna var ålagda att kontrollera i *Post och Inrikes Tidningar* genom att läsa varje nummer?

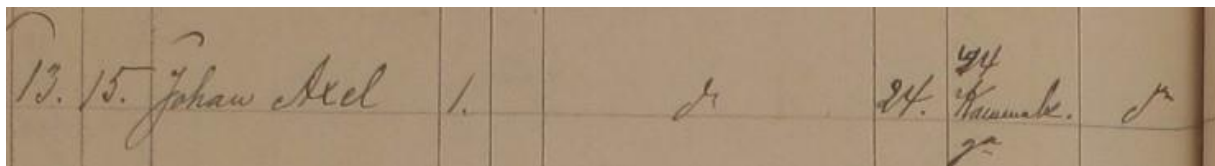
I Lerbäcks inflyttningslängd för 1876 står bara: "Barn Johan Axel anmäld av Fadren, har ej varit skrifven". Formuleringen tyder på att han kan ha bott i Lerbäck länge innan dess.

Vem som var Johan Axels biologiska far vet jag inte. Prästen ansåg tydligen att det var Anders August som ju står som husföreståndaren i HF. I samma HF anges nämligen på andra hushåll om barnen är t.ex. hennes oä d resp. deras.

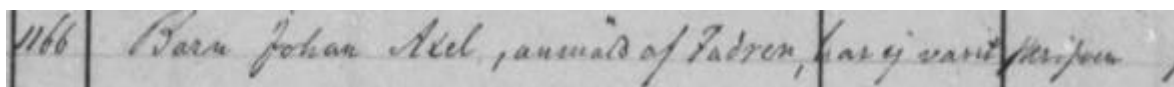
Svaren fanns i en födelsebok, en inflyttningsbok och ett husförhör: mor var Selma Elisabet Kellberg och far var (sannolikt) Anders August Rhenberg.

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, Inflyttningslängder B1a/8 (1865-1869) s 312 Infl 1868 31/1
[Inflyttades namn och stånd, Födelse-, Sednaste utskriftningsort och tid, Hemvist i församlingen]

Adolf Fredriks kyrkoarkiv, Födelse-, oäkta barn, C1b/4 (1858-1869) bild 532 Födda 1868 Maj
[Födelsedag, dopdag, Barnets namn, Mankön, do = Föräldrarne okända, Moderns ålder]

Lerbäcks kyrkoarkiv, Flyttningslängder B/3 (1861-1884) bild 104 Infl. 1876 24/11

Berättelsen om tredje modern Kristina Augusta Jansson

Att kontrollera kan leda till extra gåtor och arbete.

Min mors syssling gifte sig med en änkeman, Johan Wiman. När jag skulle skriva in änkemannens första hustru Alma Kristina i en släkttavla stötte jag på svårigheter. Jag brukar kontrollera data jag

fått mot vad som står i födelsebok och vigselbok, men för henne stämde det inte.

I Sundbybergs vigselbok står: Vigda 1915 "Wiman Johan Oscar Herman 1895-07-22 Verkstadsarb Eugeniahemmet Åldersdispens Alma Kristina Selén 1888-01-05 därstädes. Vigda Juli 11."

Nu fick jag veta att såväl han som hans brud bodde på Eugeniahemmet [enligt stadgarna 1879 ett hem för "fattiga, obotligt

sjuka och vanföra barns vård”], samt att han fått dispens för att gifta sig före den lagstadgade minimiåldern 21 år för män. En orsak till dispensen, en gemensam nästan 2-årig dotter, hittade jag i Sundbybergs församlingsbok

”Wiman Johan Oscar Herman 1895-07-22 Verkstadsarb Fr Johannes 1915-09-17 h Alma Kristina Selén 1888-01-05 Uppsala Gift 1915-09-11 Fr Kungsholm 1914-06-26 o ä d Karin Hermione legalis. 1913-08-11 Klara Fr Klara 1914-06-26.”

Nu borde det vara lätt att hitta Alma Kristina Seléns föräldrar, men det var det inte.

I Uppsala domkyrkoförsamlings födelsebok anges födelsemånad, dag, kvinnokön, dopnamn, civilstånd, oägta kvinnokön. I kolumnen om ”Föräldrarnes” står ”Modern okänd”, att modern är ”icke gift” samt att hon är 40 år.

Men sedan kommer lösningen på vem som är moder (i kolumnen Dopvittnen) ”Den 29 Juni 1894 hafva P Johansson och Kristina Augusta Jansson skriftligen erkänt, att de under äktenskapslöfte sammanafat barnet Alma Kristina”.

Nu visste jag vilka som var hennes föräldrar, men varifrån kom namnet Selén som står i vigsellängden? Hon var 17½ år när hon vigdes. Hade hon redan hunnit gifta och skilja sig? Nej, det står som äktenskap nr 1 i vigsellängden.

Alma hade mycket riktigt kommit från Kungsholmen april 1914. Genom att leta baklänges i ut- och inflyttningslängderna kunde jag följa henne: Kungsholmen, Klara, Matteus, Johannes och Adolf Fredrik. Där kom problemet, i Adolf Fredriks utflyttningslängd 1903 står ”Selén Alma Kristina, og, in 1898-05-21”. Men ingen Selén Alma Kristina kunde jag hitta i inflyttningslängden.

Lösningen var tre andra Selén som flyttade ut samtidigt som hon. Dessa hade också flyttat in 1898-05-21 och de kom från Kungsholmen 17 maj. I Kungsholmens utflyttningslängd står att de flyttat in 1893 och i inflyttningslängden 1893 står de

tillsammans med sin mor änkan Selén f Jansson Kristina Augusta, alla in från Uppsala – och där hittade jag Alma Kristina igen, nu som fosterbarn.

Att ha med sitt ”oäkta” barn som fosterbarn var en inte ovanlig lösning för modern, och namnet Selén fick jag nu förklarat.

Men ett problem var att de som erkänt att de var föräldrarna hette P Johansson och Kristina Augusta Jansson. Vem var P Johansson? Hade han tagit namnet Selén och gift sig med Almas mor? Från Kungsholmen visste jag när modern hade blivit änka samt när hon flyttat från Uppsala. Detta ledde mig till att hon var änka efter Carl Peter Selén som avlidit 1885, dvs. tre år före Almas födelse. Carl Peter var alltså inte barnafadern. Vad som hänt med P Johansson var fortfarande en gåta.

Frågan är varför jag inte hittat att Alma flyttat in till Adolf Fredrik 1898. En gissning är att modern följt med sina övriga barn till Adolf Fredrik, trots att jag inte hittat det i inflyttningslängden. Hade modern bytt namn? Återtagit sitt flicknamn? Jag slog på J i utflyttningslängden och där stod Johansson, Kristina Augusta, och att hon flyttat till Adolf Fredrik med dotter samt en hänvisning till lysningsboken. Mycket riktigt, Almas mor Kristina Augusta f Jansson hade gift sig med Per Johansson. I Kungsholmens lysningsbok står: ”Mannen Per Johansson. Kvinnan Kristina Augusta Förut gift med Carl Peter Selén Enka 1885-02-07. Enkans barn i föregående gifte ... samt barn af okända föräldrar: / Legaliseradt 1894-06-26 Alma Kristina f i Upsala 1888-01-05”.

Svaren fanns i Kungsholmens lysningsbok: Mor var Kristina Augusta Jansson och far var Per Johansson.

Ett enklare sätt hade varit Sveriges dödbok, om jag då haft tillgång till den.

Brita Ågren

Jonas Norberg och den Kongliga Modellkammaren – ett unikt svenskt kulturarv

Föreningens medlem Margareta Lagerman skrev i an-tecknat nr 2 - 2022 om en bonddrängs uppfinningar som hamnade i Kongliga Modellkammaren. Här har hon gjort en djupdykning i en av förvaltarna av Christopher Polhems unika kulturarv, nämligen Jonas Norberg.

Källor jag använt mig av för att skriva denna berättelse om Jonas Norberg (1711–1783) är Michael H. Lindgrens *Christopher Polhems testamente*, Stockholm 2011, en artikel skriven av honom om Laboratorium Mechanicum och Kongliga Modellkammaren samt sökningar i ArkivDigital. Jag har även haft tillgång till <https://digitaltmuseum.se/>

I juni 1756 fattar kung Adolf Fredrik beslut om att inrätta den Kongliga Modellkammaren. Hit skall man föra modeller från Christopher Polhems Laboratorium Mechanicum, men även från de modellsamlingar som byggts upp under årens lopp på ett flertal ställen i landet. Cirka 25 % av modellerna i samlingen var av Polhems konstruktion. Carl Johan Cronstedt, den kände uppfinnaren av den värmebesparande kakelugnen, ledde arbetet att föra samman modellerna i en iordningsställd sal i Wrangelska palatset, s.k. Kungshuset, på Riddarholmen i huvudstaden. Gabriel Polhem, Christophers son, utses till direktör för Modellkammaren. Samtidigt utses två ”modellörer” eller modellmakare, varav Jonas Norberg är den ena, den andra en inte namngiven person.

Wrangelska palatset (även kallat Kungshuset), nuvarande Svea hovrätt. Källa: Wikipedia

År 1761 finns 216 modeller att beskåda i salen med tre intilliggande rum reserverade till verkstad. Hit kunde man nu vända sig för att både beskåda modellerna och själv beställa en modell och beskrivning att ta med hem. Av modellören Jonas Norberg kunde man få goda råd om de olika modellerna och den nytta de kunde vara till när de utfördes i full skala. Jonas Norberg bodde dessutom i ett rum i samma våning. Anledningen till detta var att man befarade att eldsvåda kunde bryta ut.

Jonas Norberg gjorde flera egna modeller och påfund. Den modell som drar till sig mitt största intresse är en modell av Röda slussen som han utförde 1761, tio år efter Christopher Polhems död och då helt ur minnet. Polhems sluss öppnades 1755. Nu kunde större fartyg än någonsin passera, något som betydde stora vinster för handeln mellan Mälaren och Saltsjön. Med tanke på nutida stora arbeten vid Slussen är detta historiska nedslag särskilt roande. Modellen var utförd ”til den accuratesse som i framtiden torde behövas” enligt Jonas Norbergs egna ord. Han fortsatte: ”Detta /modellen/ är så omständligen anfört i det ändamålet, at om någon bristfällighet skulle yppas på Slussens sidor eller botn under vatn, man då med säkerhet må kunna igensinna /igenkänna/ samma ställe på Modellen, och efter den åsatte scalan handleda sig vid reparationens anställande.”

Modellen blev cirka 3,2 meter lång och skulle fungera som en ”tredimensionell reparationshandbok”. Man kunde se hur slussen var byggd under vattenytan. Modellen finns idag på Tekniska museet.

Jonas Norbergs modell över Rödå slussen.
Källa: Wikipedia

Tekniska museet skickar mig en länk med en digitalt skapad bild av Jonas Norbergs modell av Slussen. Sakta och elegant roterar den drygt 3 meter långa modellen runt, runt och kan beskådas från alla håll och vinklar. Det är den ursprungliga modellen som visas med endast mindre detaljer och delar utbytta under sentida reparationer.

Förklaringen till att Jonas Norberg kunde utföra modellen av Slussen med så stor noggrannhet och exakthet hittar vi i en av Kungliga Vetenskapsakademiens *Handlingar* från 1760, alltså året innan Slussenmodellen gjordes. Här beskriver han sin "Perspektiv-ritnings Machine" som han gjort i första hand för den som är obevandrad i perspektivritning. Han beskriver sitt påfund ingående och ger detaljerad information om de olika delarna, dels de som måste vara helt stadigt fastsatta, dels de olika rörliga delarna som ska ge möjligheten att utföra ritningen smidigt ur alla perspektiv. Man ser lätt att Jonas Norberg var en mycket noggrann och pedagogisk konstruktör. Säkert till stor hjälp för dem som besökte Modellkammaren för att få en modell med beskrivning därtill.

Jonas Norberg ger ett intryck av att ha varit en mycket privat person. Hans gärning och tankar rörde sig säkert hela tiden kring Kongliga Modellkammaren. År 1779 upprättade han ett omfattande "Inventarium öfver de machiner och modeller, som finnas vid kongl. Modellkammaren i Stockholm". Skriften omfattar 56 sidor och måste betraktas som Jonas Norbergs testamente. I inledningen nämner han det uppdrag han fått att ta hand om alla de modeller som kommer till huset. I detta uppdrag ingick

också att sprida kunskap om modellkammaren så att gemene man kunde ha nytta av alla påfund som fanns där. Man hade haft diskussioner om att publicera vart efter de kom in, i förslagsvis Vetenskapsakademiens *Handlingar*. Detta vände Jonas Norberg sig emot. Alla hade inte tillgång till denna information. Allt borde publiceras i en skrift som lätt kunde anskaffas av gemene man. Han inbjuder var och en som kan vara intresserad av någon modell att uppsöka honom i Modellkammaren och att han kommer att hjälpa vederbörande på bästa sätt.

Två kommentarer i Norbergs skrift förtjänar att omnämnas. Ett påfund som vi redan stött på i annat sammanhang är bonddrängen Olof Birgerssons "häf-tyg" vilket Jonas Norberg utförligt beskrev i sin artikel i Kungliga Vetenskapsakademiens *Handlingar* och även gjorde egen modell av. Vi kan på goda grunder anta att han även låg bakom tillverkningen av flera exemplar av denna uppfinning som sändes ut i landet och till och med utomlands, som modell eller i rätt skala.

Den andra anmärkningen han gör gäller arbetet med Slussen. Han säger att Christopher Polhem önskade hans ständiga närvaro under hela tiden arbetet med Slussen pågick för att noga övervaka minsta detalj i projektet. Modellen av Slussen kom till tio år efter invigningen.

Jonas Norberg gjorde även egna uppfinningar som visar hans praktiska tänkande. En modell av en sjuksäng, ställbar i olika lägen, måhända uttänkt för att göra livet något bekvämare för Christopher Polhem under dennes senare år som åldrande sjukling men med sinnet klart in i det sista. (Se omslagsbilden)

En annan av Jonas Norbergs egna uppfinningar är ett sängskåp. Enligt Jonas Norbergs egna ord "Modell på Sängskåp, med den förbättring, at sängkläderna ligga alltid i ordning, utan at falla ned i hög, då sängen upstjälpes." Fotot visar ett fint skåp, med dörrarna öppna, försedd med dekoration, samt en låda liggande halvvägs inne i skåpet på golvet. Man kan anta att sängkläderna sedan spändes fast innan man reste sängen och förde in och upp den i skåpet.

Förutom att ha ett snyggt skåp i hemmet sparade man utrymme, särskilt om man hade en liten lägenhetsyta. Idag har vi fler lösningar på detta problem, t.ex. soffor med utdragbara underreden som snabbt omvandlas till bekväm säng.

Jonas Norbergs modell av sitt eget sängskåp.
Foto: Tekniska museet/DigitaltMuseum

Av en senare skrift, *Inventarium öfver de nyare Machiner och Modeller i K. Modellkammaren i Stockholm* utgiven av sonen Jonas Adolf Norberg (1737–1806) i Stockholm år 1801 finner vi att denne tagit över som ”Directuren för K. Modellkammaren”. Det kan vi utläsa i död- och begravningsboken för år 1806 (27/7).

I detta senare *Inventarium* finns förtecknade dels de modeller som fadern inte hunnit ta upp tidigare, dels ett flertal modeller som tillförts Modellkammaren under senare åren fram till år 1801 då publiceringen skedde. Skriften är daterad den 2 mars 1801. Ett och ett halvt år senare, den 15 november 1802, utbryter en stor brand i det Wrangelska palatset. Modellerna förs härifrån för att, efter vissa mellanflyttningar, hamna i Tekniska museets och Nordiska museets vård i Stockholm.

Det visar sig i andra källor att Wrangelska palatset inte ensamt drabbades av eldens lågor. Samma dag brann flera av de gamla palatsen på Riddarholmen, den 25 november brann palatset Makalös. Bränderna var ett gissel både i Stockholm och i andra städer ute i landet. Det fanns alltså goda skäl att utse någon på plats till ”brandvakt” som fallet med Jonas Norberg.

Det har saknats uppgift om Jonas Norbergs födelseort vilket har gjort det svårt att spåra honom innan jag mötte honom som informator hos Christopher Polhem cirka år 1746. Jag antar att han varit gift dessförinnan. Inget omnämnande av familj finns emellertid. I död- och begravningsboken för Riddarholmen finns anteckningen om hans död den 5 april 1783. Via samma församling finns hans bouppteckning. Den är undertecknad och godkänd av sonen Jonas Adolf Norberg. Vi finner emellertid att Jonas Norberg i såväl förteckningen över bouppteckningarna som i själva bouppteckningen kallas Johan, inte Jonas. Kanske var det namnet han kallades i familjen för att skiljas från sonen? Jag antar att han bodde kvar i Kungshuset hela sitt liv. Bouppteckningen visar inte på någon större förmögenhet. Förteckningen av böcker brukar avslöja mycket om en persons vanor och tycken. Många har religiöst innehåll och man kan ana att han förde ett gudfruktigt liv. Av intresse är ”Madame Wargs kokbok” som pekar försiktigt mot kulinarisk håg. Man kan inte finna tecken på ett mer omfattande sällskapsliv då t.ex. tallrikar och glas är av begränsat antal.

Ett hagelgevär skvallrar om ett jaktintresse medan en revolver säkert nog bidrog till att skapa en känsla av trygghet och möjlighet att försvara sig om någon önskat skulle ta sig in i Kungshuset.

Under resans gång har jag inte funnit namnet på den andre, icke namngivne, modellören som anställdes samtidigt med Jonas Norberg. Nuvarande källor kan inte ge oss svar. Sonen Jonas Adolf var vid den tiden i 20-årsåldern. Men vi vet att han tar över som direktör för Kongliga Modellkammaren vid faderns frånfälle.

Jonas Norberg torde ha varit en privat person som helt vigde sitt liv åt arbetet på Kongliga Modellkammaren. Kammaren ansågs också utomlands ha den största och finaste samlingen av modeller och sades inte ha sin motsvarighet någonstans utomlands. Att personer från utlandet var flitiga besökande i Kongliga Modellkammaren finns flera bevis på genom berättelser. En besökande berättar vilket imponerande intryck han fick vid sitt besök.

Det är här vi kan finna Jonas Norbergs berättigade eftermäle. Man får klart för sig det starka intryck han gör med sin kunskap och pedagogiska skicklighet på den besökande i modellkammaren. Man ser den tidigare "eleven" som troget följer i den store mästaren Christopher Polhems

fotspår. Ett så gott eftermäle som något efter att ha vigt sitt liv åt att varsamt sköta de många modellerna från Laboratorium Mechanicum och Kongliga Modellkammaren, möjligen hela tiden boende i Kungshuset för att så nära som möjligt kunna övervaka sina skyddslingar.

Margareta Lagerman

Välkommen till nya släktforskarhörnan

Så här trevlig ser vår släktforskarhörna ut i bibliotekets nya lokaler efter flytten till Turebergshuset (Kommunhuset). Utsikten är mot Arena Satelliten.

Foto: Agneta Svensson

Ingången till biblioteket sker via Turebergs torg. Biblioteket är uppdelat på tre plan och har nya generösare öppettider.

På entréplanet lånar och lämnar man tillbaka böcker, likaså på plan 1 och 2. Man kan även sitta och läsa några tidskrifter.

Barnavdelningen finns 1 tr. upp. Man har ordnat trevligt för barnen med speciella läs- och sittplatser för två och det finns ett par små separata mysrum och en större avskild plats för sagostund.

Vuxenavdelningen ligger på 2 tr. och där finns också vår släktforskarhörna med släktforskar datorn. Bokning sker som tidigare i en kalender som ligger på bordet.

Nu kan ni åter få hjälp av erfarna släktforskare. Boka i förväg via nätet. Se vår hemsida www.sollentunaslaktforskare.se och välj Släktforskning/Forskarstöd för instruktioner och länk till bokningen. Datum ser ni under Kalendariet i medlemsbladet eller på hemsidan.

Böcker och tidskrifter om släktforskning att läsa står i hyllan bakom datorn.

Det är enkelt att ta sig till plan 1 respektive plan 2 med hiss! Men nytt är att man väljer utanför hissen vilket våningsplan man skall åka till.

Väl mött i vårt nya bibliotek.

Margaretha Vinterholt

Foto: Margaretha Vinterholt